سەبارەت بەو رەخنانەی کە ئاراستەی خاتوو مەهاباد قەرەداغی دەکرێ:

ژن و دەسەڵاتداری لە ناوەندەکانی بڕیاردا

(دوکتۆر روئیا تلوعی)

کێشەی ژن و پرسی چەوسانەوەی بە درێژایی مێژوو بەردەوام بووە و خەبات و تێکۆشانی بێ وچانی ژنان بۆ چارەسەری ئەم کێشەیەش هەر بەردەوامە.دیارە لە رەوتی ئەم خەباتەدا، نە یاران بە هەموو شێوەیەك وەك سووکایەتی و جنێو و تۆمەت و بێ ئابڕوو کردن و تیرۆری کەسایەتی و تەنانەت تیرۆری فیزیکی و لەناوبردن، بەرنگاری ژنان بوونەتەوە. گرنگ ئەوەیە کە هەوڵ و تێکۆشانی ژنان بەم هەموو کەندوکۆسپەوە هەر بەردەوامە و خەباتی ژنان و رۆژ لە دوای رۆژ خەریکی گەشە کردنە. ئەزموونی ژنان لە رۆژئاوادا سەلماندوویەتی کە تەنیا مافی دەنگدان ناتوانێ وڵامدەری دەسەڵاتی ژنان و چارەسەری کێشە و گرفتەکانیان بێت؛ هەر بۆیە پاش مافی دەنگدان فمینیستەکان روویان کردە چالاکی سیاسی. بە داخەوە سیاسەت و ناوەندەکانی بڕیاری سیاسی لە دابەش کردنی دوو پانتای گشتی و تایبەتیدا بەشێکە لە پانتای گشتی و بە تەواوی پیاوانەیە. ژنان بۆ هاتنە نێو پانتای چالاکی سیاسی و دزەکردن لە ناوەندەکانی بڕیاردا رووبەڕووی راوەستاوی و رێگری پیاوان بوونەتەوە. هەر بەم هۆیە فێمینیستەکانی شەپۆلی دووەم لە شەست و حەفتاکاندا نائومێدی خۆیان لە ناوەندگەلی فەرمی سیاسی بۆ وەرگرتنی ژنان و هەوڵ بۆ بەدیهێنانی مافی ژنان راگەیاند (بەتایبەت بزاڤی فێمینیستی فەرەنسی MLF). هێزی ژنان چڕکرا لە سەر چالاکی سیاسی نافەرمی کە بە پێچەوانەی سیاسەتی فەرمی کلاسیکەوە، هێزێکی کاریگەر بوو لە خوارەوە بۆ سەرەوەی هیرەمی دەسەڵات. «جودیت ئاڵین» دەیوت کە فێمینیزم پێویستی بە دەوڵەت نیە. (فریدمەن، جین، فێمینیزم ١٣٨١:٥٦) ئەم رەوتە نەیتوانی بە تەواوی وڵامدەری کێشەکانی ژن بێت و هەر بەو هۆیە

کەسانێك وەك «لاوندواسکی»، «نۆریس»، «لیستەر» و «فیلیپس» دەستیان کرد بە نووسین لە سەر سیاسەت، مافی هاوولاتێتی و دەولەت و سەرنجیان خستە سەر ئەوەی کە راگرتنی دەولەت پێویستە بەو هۆیەی کە دەولەت و ناوەندگەلی سیاسی فەرمی بەهەرحاڵ ئەو جێگایانەن کە کەلك وەرگرتن لە مافی گشتی بەوانەوە بەستراوەتەوە. (هـ. س. پ)

«لیستەر» دەڵێ: ئەگەر فێمینیستەکان خۆیان لە بازنەی سیاسەتی نافەرمیدا سنووردار بکەن. مەترسی ئەوە هەیە کە بە پەراوێز خستنی ژنان هەر بەردەوام بێت. دیارە چالاکی سیاسی ژنان بەم شێوە «جیاواز» دەبێ بەلام «یەکسان» نابێ. «ستەیسی» و «پرایس» (۱۹۸۱:۱۸۹) پێیان وایە: «ئەگەر ژنان بیانەوێ ئالوگۆڕ لە کۆمەڵگای خۆیاندا بەدی بێنن، دەبێ هەوڵ بدەن بۆ وەرگرتنی دەسەلات. بە هۆی ئەوەی کۆمەلگاکان لە ژێر دەسەلاتی نێرینە دان، هاتنە نێو پانتای سیاسی ژنان زۆر پێویستە بۆوەی کە بە دڵنیاییەوە دەبێ بزانن کە ناکرێ بۆ دەستپێکردن یا بە دیهێنانی ئالوگۆڕ چاوەڕوانی پیاوان بن. (هـ. س. پ)

ماوەی چەند ساڵە کە هەولی فێمینیستەکان بۆ گەیشتنی ژنان بە ناوەندگەلی بڕیاری سیاسی دەستی پێکردۆتەوە و بە شێوەگەلی جۆراوجۆر یارمەتی ژنان دەدرێ بۆ ئامادە بوونیان. بۆ نموونە یارمەتی لە باری ئابووریەوە بۆ ئەو ژنانەی کە خۆیان پالاوتووە، فێرکاری ژنانی گەنج بۆ هاندانیان بۆ کاری سیاسی، هەوڵ بۆ گۆڕانکاری لە یاساکان و دابینکردنی بەشێکی سەلماو وەك ٢٥٪ یا زیاتر لە کورسییەکانی پەرلەمان و مەقامە سیاسییەکان بۆ ژنان، ئەندامەتی ئەکتیڤی ژنان لە حیزبە سیاسییەکان بە مەبەستی چالاکی لە نێو خودی حیزبەکانەوە بۆ گۆڕانکاری سیستەمی سیاسی و زۆرکردنی ڕێژەی ژنانی نوێنەر و پەرلەمانتار، پێکهێنانی گرووپگەلی فیشار بریتی لە ژنان بۆ هاتنە نێو ناوەندگەلی نوێنەرایەتی و زەق

کردنـەوەی کێـشەی ژن لــە دەسـتوور و پـەیڕەو و پڕۆگرامـی حیزبـە خـاوەن دەسـەڵاتەکان، هەڵاواردنی پۆزەتیڤ بە بەرژەوەندی ژنان و هتد.

دیـارە پەسـند کـردن و بـەڕێوەبردنی کۆنڤانـسیۆنی لابردنـی هـەڵاواردن دژ بـە ژنـان CEDAW و پەیـماننامەی قەدەغـەکردنی توندوتیـژی دژ بـە ژنـان لـە لایـەن دەوڵەتانـەوە دەتـوانێ هـەنگاوێکی زۆر بـاش بـێ بـۆ چاکـسازی بـارودۆخی ژنـان بـەو مەرجـەی کـە هـەوڵی خـودی ژنانیـشی لەگەڵـدا بێـت، نـەك ژنـان بـە شـێوەی پەسـیڤ کەڵکی لێ وەرگرن.

ئیمـڕۆ دوو چـەمکی «سیاسـەتی دەنگـدان» و «سیاسـەتی هـەبوون» هاتۆتـە ئـاراوە، بڕێك لە فێمینیستەکان لە «سیاسـەتی هـەبوون» بـۆ سـەندنی بەشـی تایبـەت بـە ژنـان لـە بەرانبـەر «سیاسـەتی دەنگـدان» کـەڵك وەردەگـرن. «سیاسـەتی دەنگـدان» بـەو واتایـە کـە «نوێنـەری هەڵبـژاردراو» دەبـێ لـە بەرانبـەر ئەوانـەی دەنگیـان پێـداوە لـە رێگـای ئـەو سیاسـەتانەی هەڵیدەبـژێرێ و بـەڕێوەی دەبـا، ولاّمـدەر بـێ و لێـرەدا گـرنگ نیـە جنسییەتی ئەو نوێنـەرە چیە. لـە «سیاسـەتی هـەبوون» شوناسـی نوێنـەر گرنگـە و دەبـێ نوێنـەری شـوناس و ئـەزموونی ئەوانـە بـێ کـە دەنگیـان پێـداوە. بـاس و خـواس لـە سـەر ئـەم دوو چـەمکە زۆرە. «ساپیـرۆ» و «دایـمۆند» و «هارتـساك» هەرچـەند بیـروڕای جیاوازیـان لـە سـەر ئـەم پرسـە هەیـە بـەڵام یەکـدەنگن لـە سـەر ئـەوەی کـە: ژنـان بـۆ نوێنەرایەتی ژنان لـە نێـو سـنوورەکانی سیـستەمی سیاسـی ئیـستادا باشتـرن؛ بـۆوەی کـە تـەنیا ژنـان دەتـوانن لـەو کێـشە و گرفتانـەی کـە ئاوێتـەی ژیـانی ژنـان بـووە و لـە پرۆگرامگـەلی سیاسـیدا نابینـدرێن، تێبگـەن. لـە لایـەکیترەوە «فیلیـپس» تـەنیا سیاسـەتی هـەبوون بـە تـەواو نـازانێ و دەڵـێ دەبـێ پێوەنـدی نێـوان سیاسـەتی دەنگـدان و سیاسـەتی هـەبوون بـبێ، تـاکو سیـستەمێکی دادپەروەرانـەی نوێنەرایـەتیمان بێـت. (هـ. س. پ)

باشووری کوردستان، دەسەڵات، دیـموکراسی و پرسی ژن:

باشـووری کورسـتان لـە قۆنـاغێکی هـەرەگرنگی چـارەنووسـازدا خەریکـە بـەرەو دەسـەڵاتی فیـدراڵی یـا سـەربەخۆ (بزانیـن لـە داهـاتودا چ دەبـێ؟) دەڕوا و لـە چـاخی بەجیهانیبووندا کـە ڕۆڵـی ژن لـە ناوەنـدی دەسـەڵات وەك پرسـێکی گـرنگ هاتۆتـە ئـاراوە، پێویـستە ژنـانی کـوردی ئـەو پارچـە هـەوڵ بـدەن بـۆ مـسۆگەر کردنـی بەشـی ژنـان لـە ناوەنـدەکانی بڕیـاردا. هەرچەشـنە کۆتـایی و پەسـیڤ بوونێـك دەبێتـە هۆکـاری دواکـەوتن و پەشـیمانی، هـەروەها هەرچەشـنە هـەوڵێکی ئـەکتیڤ دەبێتـە مایـەی دەسـتەبەرکردنی مـافی ژنـان و دەبـێ پێـشوازی لـێ بکرێـت. ئەگـەر سـەیرێکی دەوروبـەرمان بکـەین دەڕوانیـن، کـە پـڕۆژەی ڕۆژهـەڵاتی ناوەڕاسـتی گـەورە خـەریکی بەڕێوەچـوونە. لـەم پـڕۆژەدا دیـموکراتیزەکردنی ناوچـەکە ئامانـجێکی سـەرەکییە، هەرچـەند کـە ئەمـە دیـموکراسییەکی دڵخـوازی ئـەمریکا و زلـهێزەکانە. بـۆ گـەلی کـورد کـە نزیـك سـەد ساڵە خـەبات دەکـات، دەرفـەتێك ڕەخساوە کـە دەبـێ کـەڵکی لـێ وەربگرێـت. بەشـێکی سەرەکی ئەو پرۆژەیـەش بـۆ ژنـان تـەرخان کـراوە. بـەرزکردنی ئاسـتی خوێنـدەواری ژنـان و فێرکـاری و ئامادەکردنیـان بـۆ پانتـای سیاسـی بەشـێك لـەم پرۆگرامەیـە. ئیـستا بـۆ ژنـی کـورد باشتـرە ئـەم دەرفەتـە بقۆزێتـەوە و هـەوڵی ڕزگـاری لـەم کۆیلـەتی و بندەسـتییە بدات یا لەبەر ئەوەی پرۆژەکە ئەمپریالیستیە لێی گەڕێ و پەسیڤ بێت؟

واقعییەتەکانی ئەم زەمەنە جارێکـە ئەمەیـە چ بـە دڵمـان بێـت و چ بـە دڵمـان نـەبێت. ئیـستا لـە ناوچـەی ڕۆژهـەڵاتی ناوەڕاسـت دیـموکراسی بـە تـەواوی لـە هـیچ شـوێنێك نابینـدرێ چ بگـات بـە کوردسـتان کـە هێـشتا چارەنووسـەکەی دیـاری نـەکراوە. لـە ڕوانگـەی فەیلەسـووفەکانەوە، دیـموکراسی مەرامێکـە و دەبـێ وەك باوەڕێـك باسـی لـێ بکرێ؛ هـەر بـەم هۆیـە دیـموکراسی دەبـێ لـە هەڵـسوکەوت و ڕوانگـەکانی مرۆڤـدا خـۆی نیـشان بـدات. کەواتـە دیـموکراسی دەبێتـە بەشـێك لـە شوناسـی تـاك و لـە تـەواوی

ڕەهەنـدەکانی ژیانیـدا خـۆی دەنـوێنێ. شوناسـی دیـموکراتیکی تـاك دەبێتـە هۆکـاری ئـەوەی کـە پێناسـە و بـاس‌وخـواس و لێکۆڵینـەوەکانی گیـرۆدەی لـۆجیکێکی دیـموکراتیك بـبێ و بـەم شـێوە دیـموکراسی ببێتـە واقیعێکـی هزروبیـری تـاك و چـارەنوس‌سـاز بێـت. (دهـشیار، حـسین، دمکراسـی در عـراق سـرنمی گیـرد، شـرق ش ۳۹۹، ص۸: ۸۳/۱۱/۵)

کەواتـە دیـموکراسی ڕاسـتەقینە کاتێـك بـەدی دێـت کـە بیـروهزر و کولتـووری تاکـەکانی کۆمـەڵگا دیـموکرات بـێ. بـۆ ئـەوەش دەبـێ هـەر لـە ئیـستاوە هـەوڵ بـدرێ. ژنان بـە تایبـەت دەبـێ لـەم بەشـەدا زۆر زۆر چـالاك بـن. دیـمرکراسییەك کـە بڕیـارە لـەم ناوچـەدا مـسۆگەر بێـت، ئـەو دیـموکراسییە ڕاسـتەقینە فکـری و ئەندێـشەییە نیـە، بـەڵکوو وەك سیـستەم و چوارچـێوەییەکی ئامادەیـە کـە دێتـە سـەر بەسـتێنێکی فکـری لاواز. ئێمە لەم هەلـەدا پێویـست ناکـا بڵێیـن ئـادەی دیـموکراسی بوەسـتە جـاری تۆمـان نـاوێ بـا سـەرەتا هزرەکانـمان ئامـادە کـەین! بـەڵکو دەبـێ لەگـەڵ قـەبووڵی واقیعـی دەروبەرمان هاوکات هەوڵ بدەین بۆ بە هێزکردنی فکر و کولتوورمان.

ئاکامی ئەم باسە بوو بەوەی کە:

١- بڕیار وایە سیستەمێکی دیـموکراتیك لە ناوچەکەدا دابـمەزرێ.

٢- کـورد دەبـێ ئـەم دەرفەتـە بقۆزێتـەوە و هـەوڵ بـدا مافـەکانی خـۆی بـە دەسـت بێنێ.

٣- ژنـان لـەم سیـستەمەدا بەشـدارن و دەبـێ هـەوڵ بـدەن بـۆ ڕزگـاری لـە کۆیلـەتی و بندەستی.

٤- ژنان بۆ ئەم ڕزگاریە لە دوو بەشدا دەبێ هەوڵ بدەن:

ئـەلف) دیـموکراتیك کردنـی بیـروهزر و ئەندێـشەیان، واتـە بردنەسـەری ئاسـتی زانیاری و ڕووناکبیـری.

بێ) هەوڵ بۆ بەشداری لە ناوەندەکانی بڕیاردەری دەسەڵات بۆوەی بتوانن ئالۆگۆڕی بناغەیی لە سیستەمی پیاومەزنی زاڵ بە سەر کۆمەڵگادا بەدی بێنن و مافەکانیان بەدەست بێنن.

دیدارەکانی خاتوو مەهاباد:

هەر لە سەر ئەم خاڵانە دیدار و هەوڵی خاتوو مەهاباد قەرەداغی لەگەڵ دەسەڵاتدارانی کورد لە هەر دوو هەرێمەکە (کە دەبوو یەك هەرێم بوایە و تا ئێستا ۳ دەورە هەڵبژاردنی بە خۆوە بدیبایە)، بە شتێکی نەگەتیڤ نابینم. نکوولی لەوە ناکرێ کە دەسەڵاتدارانی کورد (هەر وەك هەموو میللەتەکە) خاوەنی بیروباوەڕێکی بە تەواوی دیموکراتیك نین. دیارە کەم و کوڕی هەر هەیە و ئەم فەرهەنگە کاتی دەوێ تا بگۆڕێ و بە هەوڵ و تێکۆشانی بیلمەتەکانی ئەم جیلە لەوانەیە جیلەکانی داهاتوو بتوانن بە ئاسوودەیی بژین.

ئەوەی لەو رەخنانەی کە رووبەڕووی خاتوو مەهاباد کرایەوە (بە رەخنەی رووخێنەر و رەخنەی دروستەوە) ئەو پرسیارانەی لای من ساز کرد کە:

١- بۆ خاتوو مەهاباد تاوانباری چەشنی بیرکردنەوە و هەڵسوکەوتی دەسەڵاتدارانی کوردە سەبارەت بە ژنەکانیان کە ئاوەها هێرش دەکرێتە سەر ئەو یا دوستان دەیانەوێ بە بووك بڵێن، خەسوو گوێی لێبێ؟ باشتر نیە ئەو رەخنانە راستەوخۆ و نەترسانە رووبەڕووی خاوەن دەسەڵاتەکان بکرێت؟

٢- ئایا خاتوو مەهاباد و تەواوی ژنانی چالاکی ئەو ناوچەش هەوڵ بدەن کە ژنانی خێڵ و عەشیرە و بنەماڵەیەکی تایبەت رزگار کەن یا هێزیان بخەنە سەر پەسند و بەڕێوەچوونی CEDAW و داخوازینامەی ژنی کورد کە هەموو ژنانی

کورد لە هەر خێڵ و بە دەر لە خێڵ کەڵکی لێ وەرگرن؟ بێگومان ژنانی خێڵی دەسەلاتداریش هەر کەڵکی لێ وەردەگرن.

٣- ئەگەر خاتوو مەهاباد سەرنجی سەرۆك حکومەتێك بەرەو کێشە و مافی ژن راکێشێ، تەنانەت ئەگەر ئەو سەرۆکە بە رای رەخنەگەران مۆدێرن نیە بەڵام ناچار بێت بیر لە پرسی ژن بکاتەوە چ ئیرادێکی هەیە؟ ئایا ئەو سەرۆکە مافی ئاڵوگۆڕ لە شێوازی بیرکردنەوەی نیە؟

٤- بە هۆی ناچاری بۆ دامەزراندنی سیستەمێکی دیموکراتیك لە ناوچەکەدا دەسەڵاتدارانی کورد هەر ناچارن بەشداری ژنان قەبووڵ کەن. جا ئەو ژنانە با ژنی ئازا و نەترس و دلێر وەك مەهاباد بن. ئایا وەزیربوونی مەهاباد چ زیانێکی بۆ کورد و ژنی کورد هەیە؟ با مەهاباد ببێتە وەزیر ئەگەر کاری چاکی کرد رێزی دەگرین و هەڵەی کرد رەخنەی لێدەگرین. بۆ لە دەسەڵاتداری ژنان دەبێ ئەوەندە پەرێشان بین؟

٥- بۆ برێك لە دۆستان هەموو شتێك رەشی رەش یان سپی سپی دەبینن؟ ئەگەر پێیان وایە مەهاباد ئەم رایە هەڵەی کردوە بۆ یەکسەر تەواوی چاکە و کارە باشەکانی رابردوویشی دەسڕنەوە؟ ئەگەر بە ڕای ئێوە مەهاباد هەڵەی کردوە، خۆ ئەویش وەك ئێوە مرۆڤە. ئایا بە هەڵەیەك یەکسەر هەموو ژیانی دەبێتە تاوان؟

٦- بەهەرحاڵ چ پێمان خۆش بێ و چ پێمان ناخۆش بێ، واقیعی دەسەڵات و کۆمەڵگای کوردی ئێستا ئەمەیە. هەوڵ بۆ چاکسازی بارودۆخەکە باشتر نیە لەوەی یەکسەر لێی گەڕێین با هەر چێك دەبێ ببێ؟ لە لای هەموو کەم و کوڕیەکان با خاڵە پۆزەتیڤەکانیشیان ببینین و ئەوانە بەهێزتر کەین. پشتیوانی دەسەڵاتداران لە پرۆژەی ژنی کورد و هەوڵەکانیان و ئامادەیی بۆ وڵامدانەوەی داخوازیەکانیان چ لە ناخی دڵیانەوە بێت و چ لە ناچاری، بەهەرحاڵ کارێکی

پەسندە. ئەگەر وەك رژیمی ئێران دژ بەو هەوڵانە رابوەستن، هیچ نەبێ کەندوکۆسپەکانی سەر رێگای ژنان زۆرتر ناکەن؟

٧- رەخنە دەتوانێ بە زمانێکی وا بوترێ و بنووسرێ کە ئەوپەڕی کاریگەرێتی باشی بێت یا خود بە زمانێکی توندوتیژ و هێرشاوی بێت کە نەك کاریگەر نەبێت بەڵکو ببێتە هۆکاری وەستانەوەی زیاتر لە بەرانبەریدا. ئایا وشەگەلی «فێمینیست خان» و «خانم گارانتی» و «ئەمە بوو فێمینیستەکەت» رەخنەیە یا هێرش؟ ئایا ئەو وشانە لە رێزی کەسایەتی نووسەرەکەی کەم ناکاتەوە؟

وەرن با بە زمانێکی لۆجیك و دیموکراتیك پێکەوە قسە بکەین؛ بە هێرش و سووکایەتی هیچ شتێك چاك نابێ.

سەرچاوەکان

١- دهشیار، حسین، دمکراسی در عراق سر نمی گیرد، روزنامه شرق شماره ٣٩٩ تاریخ ٨٣/١١/۵ ص٨

٢- فریدمن، جین، فمینیسم، ت فیروزه مهاجر، تهران، نشر آشیان ١٣٨١

٣- وتارەکانی خاتوو مەهاباد سەبارەت بە دیدارەکانی لەگەڵ کاك مەسعوود و کاك نەچیروان و کاك کۆسرەت.

٤- ئەو وتارانەی لە سایتی کوردستانپۆست- کوردستاننێت دیمانە و کلاورۆژنەدا لە سەر ئەو دیدارانەی خاتوو مەهاباد تا ئەمرۆ (٢٠٠۵/٢/٢۵) بڵاو کراوەتەوە.

★سەرنج

من خۆم وەك ژنێك رەخنەم لە داخوازینامەی ژنی کورد هەیە بەڵام ئەو رەخنەیە نابێتە هۆکاری ئەوەی کە چالاکییەکانی خاتوو مەهاباد و دۆستانی لە بەرچاو نەگرم و یەکسەر نەیاری بنوێنم لە بەرامبەریاندا.